

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ทรัพยากรของป่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และคาดหวังว่าจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในอนาคตด้วย ชุมชนทุกชุมชนทั้งที่เป็นชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ล้วนแล้วแต่พึ่งพิงทรัพยากรของป่าโดยตรงและโดยทางอ้อมไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะในชุมชนชนบทซึ่งอยู่ใกล้ป่าไม้อันเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรของป่าจะมีความผูกพันและพึ่งพิงทรัพยากรของป่าเป็นอย่างมากตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งการพึ่งพิงเพื่อสนองความต้องการทางด้านวัตถุ ตลอดจนการพึ่งพิงทรัพยากรของป่าเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจหรือความเชื่อต่าง ๆ

เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นผลให้มีการนำทรัพยากรของป่ามาใช้ประโยชน์มากขึ้นและเนื่องจากโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของป่ามีมากขึ้นจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการคมนาคมที่สะดวก ทำให้ทรัพยากรของป่าถูกเก็บหาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว และในบางพื้นที่มีการเก็บหาของป่ามากเกินไปจนกำลังผลิตของป่าไม่ หรือเกินความสามารถในการรองรับการใช้ประโยชน์ได้ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ป่าไม้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคของประชากรที่เพิ่มขึ้น เป็นการทำลายป่าไม้อันเป็นแหล่งผลิตของป่า ดังนั้น หากมนุษย์หรือชุมชนต้องการที่จะพึ่งพิงของป่าเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพได้อย่างยั่งยืนยาวนานแล้ว มนุษย์ก็ต้องพัฒนาแนวทางใช้ประโยชน์และแนวทางการจัดการทรัพยากรของป่าให้เอื้อต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรต่อไปไม่สิ้นสุดด้วย

จากแนวคิดพื้นฐานดังกล่าว ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานของทรัพยากรของป่าและปัจจัยที่มีผลต่อเศรษฐกิจครัวเรือนของราษฎรบ้านหนองแขง ตำบลนาตาล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งถือเป็นตัวแทนของชุมชนชนบททั่วไป โดยผลการศึกษาครั้งนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาคุณค่าของป่า การใช้ประโยชน์ของป่าอย่างมีถาวรภาพ รวมทั้งการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรของป่าได้อย่างเหมาะสม เป็นระบบและบังเกิดผลอย่างยั่งยืนต่อไป

5.1 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 5.1.1 เพื่อประเมินมูลค่าเชิงเศรษฐกิจของของป่าในป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงมูล จังหวัดกาฬสินธุ์
- 5.1.2 เพื่อวิเคราะห์ระดับการพึ่งพิงของป่าของชุมชนบ้านหนองแซง
- 5.1.3 เพื่อศึกษาอิทธิพลของลักษณะ เศรษฐกิจครัวเรือนและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อระดับการพึ่งพิงของป่าของชุมชนบ้านหนองแซง

5.2 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาใช้แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย แนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยา แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม แนวคิดนิเวศวิทยาป่าไม้ และแนวคิดการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มาประกอบกับแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนชนบท แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและความตระหนักต่อสถานการณ์ รวมทั้งผลงานวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรของป่า และเศรษฐกิจครัวเรือน เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

5.3 วิธีดำเนินการศึกษา

5.3.1 ประชากรและพื้นที่ทำการศึกษา

1) ประชากรเป้าหมายในการศึกษานี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่ง ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนโดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษา จำนวน 7 ราย และกลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มประชากรทั่วไปโดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษา จำนวน 180 ครัวเรือน

2) พื้นที่ทำการศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านหนองแซง หมู่ที่ 4, 6, 7 และ 11 ตำบลนาตาล อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

5.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบแนวทางสัมภาษณ์ ส่วนที่สอง การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยการสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์

5.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษานี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Science/ SPSS) ค่าสถิติที่ใช้ คือค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าไค-สแควร์ และการวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบขั้นตอน ที่ระดับความเชื่อมั่น 95.0 เปอร์เซนต์

5.4 ผลการศึกษา

5.4.1 การประเมินมูลค่าเชิงเศรษฐกิจของของป่าในป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมูล จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ของป่าในป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมูล จังหวัดกาฬสินธุ์ มีมูลค่ารวมทั้งสิ้น 197,402,327 บาท คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 2,891.03 บาท/ไร่/ปี โดยแยกออกเป็น ไม้พื้น จำนวน 70 ชนิด ปริมาณ 2,196,810 ลูกบาศก์เมตร มูลค่า 127,226,322 บาท พืชผักป่า จำนวน 32 ชนิด ปริมาณ 2,845,105 กิโลกรัม มูลค่า 27,754,496 บาท เห็ด จำนวน 11 ชนิด ปริมาณ 206,695 กิโลกรัม มูลค่า 12,775,104 บาท ผลไม้ป่า จำนวน 35 ชนิด ปริมาณ 1,021,133 กิโลกรัม มูลค่า 10,059,166 บาท สมุนไพร จำนวน 116 ชนิด ปริมาณ 3,539,459 กิโลกรัม มูลค่า 12,405,746 บาท แมลงกินได้ จำนวน 9 ชนิด ปริมาณ 38,232 กิโลกรัม มูลค่า 2,106,830 บาท และพืชหนัถกรรม จำนวน 12 ชนิด ปริมาณ 1,836,957 กิโลกรัม มูลค่า 5,074,663 บาท

5.4.2 การวิเคราะห์ระดับการพึ่งพิงของป่าของชุมชนบ้านหนองแซง

(1) สัดส่วนของมูลค่าของป่าที่เก็บหาได้ต่อรายได้ครัวเรือน พบว่า มีค่าเฉลี่ยของสัดส่วนมูลค่าของป่าที่เก็บหาได้ต่อรายได้ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.77 แยกเป็น สัดส่วนมูลค่าของป่าที่บริโภคในครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.75 และจำหน่ายคิดเป็นร้อยละ 2.02 โดยมีค่าของสัดส่วนมูลค่าของป่าที่เก็บหาได้ต่อรายได้ครัวเรือน สูงสุดคิดเป็นร้อยละ 38.51 และค่าต่ำสุดคิดเป็นร้อยละ 0.28

(2) มูลค่าของป่าที่ชุมชนบ้านหนองแซงเก็บหาได้ พบว่า ของป่าที่ชุมชนบ้านหนองแซงเก็บหาได้มีมูลค่ารวมทั้งสิ้น 3,181,117 บาท คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 4,405.98 บาท/ครัวเรือน โดยแยกออกเป็น ไม้พื้นจำนวน 14 ชนิด ปริมาณ 2,866 ลูกบาศก์เมตร มูลค่า 1,003,580 บาท พืชผักป่า จำนวน 12 ชนิด ปริมาณ 17,559 กิโลกรัม มูลค่า 479,610 บาท เห็ด จำนวน 9 ชนิด ปริมาณ 10,620 กิโลกรัม มูลค่า 705,632 บาท ผลไม้ป่า จำนวน 6 ชนิด ปริมาณ 15,992 กิโลกรัม มูลค่า 319,738 บาท สมุนไพร จำนวน 4 ชนิด ปริมาณ 1,711 กิโลกรัม มูลค่า 170,897 บาท แมลงกินได้ จำนวน 6 ชนิด ปริมาณ 6,000 กิโลกรัม มูลค่า 237,047 บาท และพืชหนัถกรรม จำนวน 3 ชนิด ปริมาณ 114,552 กิโลกรัม มูลค่า 264,613 บาท

(3) จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาของป่าชนิดต่าง ๆ พบว่า ชุมชนบ้านหนองแซงทุกครัวเรือนเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์ทั้งบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเพื่อเสริมรายได้ โดยแยกตามประเภทของของป่า ออกเป็น จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาไม้พื้น คิดเป็นร้อยละ 92.8 จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาพืชผักป่า คิดเป็นร้อยละ 86.7 จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาเห็ด คิดเป็นร้อยละ 88.3 จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาผลไม้ป่า คิดเป็นร้อยละ 87.3 จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาสมุนไพร คิดเป็นร้อยละ 0.6 จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาแมลงกินได้ คิดเป็นร้อยละ 74.4 และจำนวนครัวเรือนที่เก็บหาพืชหนัถกรรม คิดเป็นร้อยละ 73.3

5.4.3 อิทธิพลของลักษณะเศรษฐกิจครัวเรือนและความสัมพันธ์ที่มีต่อระดับการพึ่งพิง ของป่าของชุมชนบ้านหนองแขง

(1) ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

(1).1 ลักษณะเศรษฐกิจครัวเรือน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษามีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 5.572 คน/ครัวเรือน จำนวนแรงงานเชิงเศรษฐกิจเฉลี่ย 3.567 คน/ครัวเรือน อาชีพหลักส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 68.3 รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 76,353.93 บาท/ครัวเรือน/ปี มีที่ดินถือครองเฉลี่ย 22.061 ไร่/ครัวเรือน ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 58.3 มีระบบเศรษฐกิจแบบการค้า คิดเป็นร้อยละ 47.8 มีระดับเทคโนโลยีในการผลิตปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 63.9 และมีระดับเทคโนโลยีในการพึ่งพิงของป่าต่ำ คิดเป็นร้อยละ 87.2

(1).2 ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม และความตระหนักต่อสถานการณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาส่วนใหญ่มีสถานภาพทางสังคมสูง คิดเป็นร้อยละ 88.3 มีความผูกพันทางสังคมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 51.6 และมีระดับความตระหนักต่อสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้สูง คิดเป็นร้อยละ 68.3

(2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการพึ่งพิงของป่า พบว่า เมื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางด้านลักษณะเศรษฐกิจครัวเรือน ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมและความตระหนักต่อสถานการณ์กับระดับการพึ่งพิงของป่าในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ตัวแปร ด้วยค่าสถิติ Chi-Square ที่ระดับความเชื่อมั่น 95.0 เปอร์เซนต์ ปรากฏว่า ทุกปัจจัยไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการพึ่งพิงของป่า ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ขนาดครัวเรือน จำนวนแรงงานเชิงเศรษฐกิจ อาชีพหลัก รายได้ครัวเรือน การถือครองที่ดิน ฐานะทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจ ระดับเทคโนโลยีในการผลิต ระดับเทคโนโลยีในการพึ่งพิงของป่า สถานภาพทางสังคม ความผูกพันทางสังคม และความตระหนักต่อสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้

(3) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการพึ่งพิงของป่า พบว่า เมื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างหลายตัวแปรด้วยการวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบขั้นตอน (stepwise multiple regression) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95.0 เปอร์เซนต์ ปรากฏว่า ขนาดครัวเรือน เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการพึ่งพิงของป่า เพียงปัจจัยเดียว

5.5 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากการศึกษาค้างนี้ อาจใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานหรือแนวทางประกอบการพิจารณาเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาคุณค่าของป่า การใช้ประโยชน์ของป่าอย่างยั่งยืน และการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรของป่าอย่างเหมาะสมได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

(1) รัฐควรทบทวนการกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยให้สอดคล้องกับเงื่อนไข และสถานการณ์ของท้องถิ่น เนื่องจากการศึกษาค้างนี้ พบว่า ราษฎรทุกครัวเรือนเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์ด้วยการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเพื่อเสริมรายได้ มีมูลค่าเฉลี่ยสูงถึง 4,405.98 บาท/ครัวเรือน แสดงว่า ของป่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของชุมชนชนบท รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนมีความผูกพันกับการใช้ทรัพยากรจากป่าในระดับสูง ดังนั้นก่อนที่จะมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ รัฐควรกันพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งให้เป็นพื้นที่เก็บหาของป่าในลักษณะของป่าชุมชนโดยให้ชุมชนชนบททุกชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ซึ่งสามารถใช้ผลการประเมินมูลค่าเชิงเศรษฐกิจของของป่าเป็นแนวทางในการพิจารณา

(2) รัฐควรแก้ไขกฎ ระเบียบ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอนุรักษ์บางประการ เนื่องจากการศึกษาค้างนี้ พบว่า มีของป่าจำนวนหลายชนิดที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ทำให้ความสมบูรณ์ของป่าเสียไป หากมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่กลไกตามธรรมชาติสามารถฟื้นตัวเองได้ เช่น การควบคุมปริมาณของป่าที่เก็บหา การจำกัดระยะเวลาในการเก็บหาของป่าแต่ละชนิดในแต่ละปี เพราะของป่าส่วนใหญ่หากไม่นำออกไปใช้ประโยชน์ก็จะเสื่อมสภาพไปเองตามธรรมชาติ จึงสรุปได้ว่า การเก็บหาของป่าอย่างถูกวิธีจะทำให้มีผลผลิตของป่าอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน และสภาพป่าก็ยังคงความสมบูรณ์

(3) รัฐควรส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการเพื่อให้ชุมชนมีความรู้ในการใช้ประโยชน์ของป่าได้หลากหลายขึ้น เนื่องจากการศึกษาค้างนี้ พบว่า มีของป่าจำนวนหลายชนิดที่ชุมชนไม่เก็บหาไปใช้ประโยชน์ ทั้ง ๆ ที่ของป่าเหล่านั้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง สาเหตุส่วนใหญ่มาจากเหตุที่ชุมชนไม่มีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติ และลักษณะการใช้ประโยชน์ของของป่าเหล่านั้น โดยเฉพาะพืชสมุนไพร ซึ่งจากการศึกษา พบว่า มีครัวเรือนจำนวนเพียงร้อยละ 0.6 เท่านั้นที่เก็บหาไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นหากรัฐส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติและลักษณะการใช้ประโยชน์ของป่าเพิ่มขึ้นตามสมควรแล้วก็จะ เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งเป็นการป้องกันการใช้ประโยชน์ของป่าเฉพาะชนิดที่เคยรู้จักจนเกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของของป่าชนิดนั้น ๆ

(4) รัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของป่าในท้องถิ่น ตามความเหมาะสมของเงื่อนไขและสถานการณ์เฉพาะพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น ซึ่งรวมทั้งการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นด้วย จากข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่าชุมชนชนบทส่วนใหญ่มีความตระหนักต่อสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับสูง และโดยเหตุที่ชุมชนมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในเงื่อนไขและสถานการณ์เฉพาะของทรัพยากรป่าไม้และของชุมชนของตนเองดีอยู่แล้ว หากได้รับการสนับสนุนจากรัฐในระดับที่เหมาะสมก็จะสามารถจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นให้คงความอุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

5.6 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

จากผลการศึกษา สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติได้ ดังนี้

(1) เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่ ควรเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับความรู้ในด้านผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าไม้ รวมทั้งการอนุรักษ์หรือสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าไม้และความสำคัญในการอนุรักษ์ การดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยตอบไม่แน่ใจ คิดเป็นร้อยละ 64.4 และร้อยละ 78.3 ตามลำดับ และพบว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีความตระหนักต่อสถานการณ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับต่ำ จะมีระดับการพึงพิงของป่าสูง ดังนั้นหากสามารถกระตุ้นให้ชุมชนมีความเข้าใจถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ ประโยชน์และความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ก็จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้จักคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ โดยการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัดที่สุด ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ยั่งยืนนานที่สุด และไม่เป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อมมากนัก

(2) เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่ ควรสาธิตการใช้ประโยชน์ของป่าที่ชุมชนไม่รู้จักหรือไม่เก็บมาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะพืชสมุนไพร ซึ่งจากการศึกษา พบว่า มีจำนวนครัวเรือนที่เก็บหาเพียงร้อยละ 0.6 เท่านั้นที่เก็บมาใช้ประโยชน์เพื่อให้สามารถกระจายปริมาณการใช้ประโยชน์จากของป่าหลากหลายชนิดขึ้น เนื่องจากของป่าส่วนใหญ่หากไม่นำไปใช้ประโยชน์ก็จะเสื่อมสภาพไปเองตามธรรมชาติ เช่น เห็ดชนิดต่าง ๆ และผลไม้ป่า ฯลฯ

(3) เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่ ควรดำเนินการสำรวจข้อมูลทางด้านกายภาพและทางด้านชีวภาพเกี่ยวกับทรัพยากรของป่าในพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสถานการณ์ของทรัพยากรและของชุมชนในท้องถิ่นนั้นได้อย่างเหมาะสมต่อไป เนื่องจากผลการศึกษา พบว่า จำนวนครัวเรือนที่เก็บหาของป่าชนิดต่าง ๆ ยกเว้นสมุนไพร มีปริมาณร้อยละ 73.3 ถึงร้อยละ 92.7 ซึ่งแสดงว่า ชุมชนมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก

(4) เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่ ควรส่งเสริมให้มีการสร้างเครือข่ายของชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้นำชุมชน พบว่า บริเวณภูโนและภูพระมีราษฎรจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบ ๆ พื้นที่มาร่วมใช้ประโยชน์และเก็บหาของป่าด้วย ดังนั้นหากสามารถรวมกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ให้มีการจัดการ การดูแล การใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบภายใต้หลักเกณฑ์เดียวกันได้แล้ว ก็จะส่งผลให้ชุมชนเหล่านั้นสามารถใช้อย่างยั่งยืนยาวนาน

(5) ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรของป่า ควรที่จะหามาตรการที่เหมาะสมในการจำกัดปริมาณการเก็บหาของป่าเพื่อการค้า ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกจากกลุ่มผู้นำชุมชน พบว่า กลุ่มครัวเรือนที่มุ่งเก็บหาของป่าเพื่อการค้า มักจะขาดแนวความคิดด้านการอนุรักษ์ จึงเก็บหาของป่าในลักษณะทำลายล้าง คือ เก็บให้ได้ปริมาณมากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงการฟื้นตัวของทรัพยากร เช่น การเก็บเห็ดและหน่อไม้ หากมุ่งที่จะเก็บให้ได้ปริมาณสูงสุด ก็จะส่งผลให้เก็บหาจนไม่สามารถขยายพันธุ์ต่อไปได้ และเนื่องจากยังมีหลายครัวเรือนที่เก็บหาของป่าเพื่อการค้า โดยมีความคิดว่าทรัพยากรของป่าเป็นของธรรมชาติที่ไม่ต้องลงทุน เป็นของฟรี หรือเป็นทรัพยากรที่ได้เปล่า จึงเก็บหาและใช้ประโยชน์อย่างไม่ทะนุถนอม ไม่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น หากสามารถส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแล้ว ก็จะสามารถรักษาทรัพยากรให้คงอยู่ และรองรับการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน

(6) เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่ ควรส่งเสริมให้มีการเพาะและขยายพันธุ์เห็ดชนิดที่เก็บหาได้จากป่าให้เพียงพอต่อความต้องการใช้สอยของชุมชน ทั้งในด้านการบริโภคในครัวเรือน และการจำหน่ายสร้างรายได้ เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองแซงเก็บหาเห็ดได้ปริมาณ 14.71 กิโลกรัม/ครัวเรือน/ปี คิดเป็นมูลค่าถึง 977.33 บาท/ครัวเรือน/ปี ทั้ง ๆ ที่มีเวลาเก็บหาเพียง 2-3 เดือนในแต่ละปี และจากการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้นำชุมชน พบว่า ชุมชนชนบทมีความชอบและนิยมบริโภคเห็ดชนิดที่เก็บหาได้จากป่ามากกว่า

เห็ดฟาง เห็ดนางฟ้า ซึ่งเป็นเห็ดที่ขายตามท้องตลาด นอกจากนี้ หากสามารถดำเนินการได้ เป็นผลสำเร็จก็จะเป็นแนวทางที่จะช่วยลดการพึ่งพิงของป่าของชุมชน ทำให้ของป่าสามารถ ขยายพันธุ์และฟื้นตัวสู่ความอุดมสมบูรณ์ต่อไป และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนในชุมชน ชนบทอีกด้วย

5.7 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาค้างนี้ ปรากฏว่า ผลการทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ไม่สอดคล้อง กับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการขัดแย้ง กับองค์ความรู้ทางสังคมวิทยาการพัฒนา ผู้ศึกษาจึงทำการทบทวนการดำเนินการศึกษาทุกขั้นตอน โดยละเอียด พบว่า สาเหตุที่ผลการพิสูจน์สมมติฐานไม่เป็นไปตามทฤษฎี อาจจะเนื่องมาจาก

ก. การตั้งกรอบทฤษฎี ผู้ศึกษาได้ทำการทบทวนวรรณกรรมโดยศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชนบท แนวคิดเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ทางสังคม และแนวคิดเกี่ยวกับความตระหนักต่อสถานการณ์ รวมทั้งผลงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงกำหนดตัวแปรตามกรอบทฤษฎีที่ตั้งขึ้นตามแนวคิด และผลของงานวิจัยที่ศึกษา แต่อาจมีข้อบกพร่องในการตั้งกรอบทฤษฎี ทำให้ไม่ได้กำหนดตัวแปรทางสังคมวิทยาบางตัวที่อาจ มีความสัมพันธ์กับระดับการพึ่งพิงของป่ามาทำการศึกษาด้วย ตัวอย่างของตัวแปรดังกล่าว ได้แก่ วัฒนธรรมและพฤติกรรมในการบริโภค ความเชื่อ ค่านิยมในการบริโภค จริยธรรม เป็นต้น

ข. การสุ่มตัวอย่าง การศึกษาค้างนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบเพื่อจัดการ ความลำเอียงในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ไม่สามารถแบ่งกลุ่มประชากรให้สอดคล้องกับ ลักษณะตัวแปรทางสังคมวิทยาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ได้ เป็นผลให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการ ทดสอบตัวแปรบางตัวมีไม่เพียงพอที่จะทดสอบสมมติฐานได้ เช่น ตัวแปรเกี่ยวกับอาชีพที่มีจำนวน ตัวอย่างของกลุ่มอาชีพค้าขายเพียง 3 ราย

ค. การสร้างเครื่องมือ ในกรณีที่การตั้งกรอบทฤษฎีมีความถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์ ก็อาจเป็นความบกพร่องในการสร้างเครื่องมือที่ไม่สามารถครอบคลุมเนื้อหา สำหรับวัดตัวแปรที่ เหมาะสม เช่น การสร้างเครื่องมือวัดตัวแปรเกี่ยวกับความผูกพันทางสังคม อาจต้องเพิ่มเติม ดัชนีที่ใช้ในการชี้วัดเกี่ยวกับการร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เครื่องมือในการวัดตัวแปรมีความสมบูรณ์มากขึ้น

ง. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ยังมีข้อบกพร่องในการเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับการฟังฟังของป่าของกลุ่มตัวอย่างอยู่บ้าง เนื่องจากผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง เพื่อเก็บข้อมูลย้อนหลังเป็นเวลา 1 ปี จึงเป็นผลให้ข้อมูลที่ได้รับอาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพราะผู้ตอบแบบสัมภาษณ์จำรายละเอียดที่แน่นอนไม่ได้

จ. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ผู้ศึกษาสามารถเลือก คำนวณที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้หลายวิธีเพื่อความเหมาะสมกับเรื่องที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ถ้าหากผู้ศึกษาเลือกคำนวณที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลไม่เหมาะสม ก็อาจทำให้ผลการศึกษาคคลาดเคลื่อนได้ นอกจากนี้ ในการจัดแบ่งกลุ่มของตัวแปรต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ อาจจัดแบ่งไม่เหมาะสม เช่น การจัดแบ่งกลุ่มตัวแปรขนาดครัวเรือน การจัดแบ่งกลุ่มตัวแปรการถือครองที่ดิน เป็นต้น ทำให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

จากข้อบกพร่องในการดำเนินการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น นับเป็นข้อสังเกตที่ผู้สนใจจะทำการศึกษาวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้ควรนำไปพิจารณาประกอบการดำเนินการศึกษาได้เป็นอย่างดี อนึ่ง ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ดังนี้

(1) ในการศึกษาวิจัยลักษณะเดียวกันนี้ในครั้งต่อไป ควรทำการทดสอบตัวแปรทางสังคมวิทยาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ซ้ำอีก ถึงแม้ว่าผลของการศึกษาครั้งนี้ ตัวแปรทุกตัวจะ ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการฟังฟังของป่า ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่ได้มีการศึกษาไว้ก็ตาม

(2) ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรนำตัวแปรทางสังคมวิทยาอื่น ๆ มาทดสอบหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรกับระดับการฟังฟังของป่าด้วย ตัวอย่างของตัวแปรที่อาจเป็นไปได้แก่ วัฒนธรรมและพฤติกรรมในการบริโภค ความเชื่อ ค่านิยม จริยธรรม ระบบตลาด เป็นต้น

(3) ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรปรับปรุงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ที่คัดเลือกจากกลุ่มประชากรทั่วไป โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการเก็บหาของป่าจำนวน อย่างน้อย 3 ช่วงระยะเวลา อาจจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล 3-4 เดือน/ครั้ง เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลถูกต้องหรือใกล้เคียงความเป็นจริงให้มากที่สุด เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่คัดเลือกจากกลุ่มประชากรทั่วไปเพียงครั้งเดียว เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลย้อนหลังเป็นเวลา 1 ปี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาส่วนใหญ่จะจำรายละเอียดที่แน่นอนไม่ได้ จึงใช้วิธีประมาณอย่างคร่าว ๆ ซึ่งอาจทำให้ผลการศึกษาที่ได้รับคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปได้

(4) ในการศึกษาครั้งนี้ มีข้อบกพร่องในการสุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับอาชีพ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีครัวเรือนที่มีอาชีพค้าขายเพียง 3 ครัวเรือน ดังนั้นผลการศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรทางด้านอาชีพจึงอาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปได้ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปหากมีการศึกษาตัวแปรเกี่ยวกับอาชีพ ก็ควรหาวิธีคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างให้มีการกระจายของอาชีพที่เหมาะสมหรืออาจกำหนดตัวแปรอาชีพใหม่เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม อาชีพรับจ้างทำการเกษตร และอาชีพค้าขาย/รับจ้างทั่วไป เพื่อให้สัดส่วนอาชีพมีความใกล้เคียงกันมากขึ้น

(5) ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการนำเสนอกรณีศึกษาเกี่ยวกับลักษณะตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อระดับการพึงพิงของป่า โดยมีรายละเอียดทางด้านลักษณะ เศรษฐกิจครัวเรือนและความสัมพันธ์ทางสังคมของตัวแปรนั้น ๆ เพื่อให้สามารถเข้าใจกระบวนการ วิธีการ และผลกระทบโดยละเอียด ทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะทำให้ผลการศึกษา มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

(6) จุดเด่นในการศึกษาครั้งนี้ คือ ความเป็นสหวิทยาการ เนื่องจากมีการศึกษา ทั้งในเชิงวิทยาศาสตร์ ได้แก่ รายละเอียดของของป่าแต่ละชนิด ทั้งในเรื่องรายละเอียดการประเมินมูลค่าเชิงเศรษฐกิจของของป่าทั้งป่า รายละเอียดการพึงพิงของป่าของชุมชนบ้านหนองแซง รายละเอียดฤดูกาลที่มี ตลอดจนลักษณะการใช้ประโยชน์ ประกอบกับการศึกษาในเชิงสังคมวิทยา ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญยิ่งในการวิเคราะห์ และวางแนวทางการบริหารและการจัดการทรัพยากรของป่าได้อย่างเหมาะสม เป็นระบบ สมดังเจตนารมณ์ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้และเหมาะสมที่จะเป็นแบบอย่างสำหรับการศึกษาวิจัยในลักษณะเดียวกันต่อไป

(7) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นของความเป็นไปได้ และขีดความสามารถขององค์กรระดับท้องถิ่น เพื่อนำมาประกอบกับแนวทางของการศึกษาครั้งนี้ในการพิจารณากำหนดแนวทางการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นโดยองค์กรท้องถิ่นเอง